

Hoe is Abram gezegend en tot zegen?

Hoe vertaal je de zegen van Abraham (eigenlijk Abram) in Genesis 12:3b? Over die vraag bogen zich ruim 30 deelnemers aan de vertaaldag van de Monshouwerstichting, donderdag 11 mei 2017 in de Taborkerk in Ede. Wat er staat lijkt zo eenvoudig: de woorden zijn bekend, de vormen niet moeilijk:

וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל מִשְׁפָּחַת הָאָדָמָה

Maar hoe geef je dat weer:

‘met u zullen alle geslachten des aardbodems gezegend worden’ (NBG51) ?

Of zoals de Nieuwe Bijbelvertaling (2004) het doet:

‘Alle volken op aarde zullen wensen gezegend te worden als jij.’

Of misschien zelfs volgens de Bijbel in Gewone Taal (2013):

‘Als de volken op aarde elkaar geluk toewensen,
zullen ze zeggen: “Ik hoop dat je net zo gelukkig wordt als Abram”.’

Met name die laatste twee vertalingen riepen bij publicatie vragen en soms felle reacties op. Reden om in te zoomen op dit bijbelvers en nadere uitleg te vragen.

Jaap van Dorp – overzicht over de vertaalgeschiedenis

De hoofdmoot van het ochtendprogramma werd dan ook gevormd door een lezing van dr. Jaap van Dorp, oudtestamenticus en bijbelvertaler bij het Nederlands Bijbelgenootschap. Hij gaf allereerst een uitvoerig overzicht van de geschiedenis van de vertaling van deze tekst, ‘450 jaar bijbelvertalen’. Daarbij liet hij zien dat er geen sprake van is dat het Bijbelgenootschap ineens, willekeurig, een andere vertaling kiest dan de woordelijke weergave die we kennen. Die woordelijke weergave, met de passieve vorm ‘gezegend worden’, is ons mede daarom zo vertrouwd omdat de tekst op die manier wordt weergegeven in het Nieuwe Testament (Handelingen 3:25; Galaten 3:8), en ook al in de Septuaginta, de Griekse vertaling van het Oude Testament waarop de Nieuwtestamentische auteurs zich blijkbaar baseren. Maar de tekst uit Genesis moet voor zichzelf spreken, en niet bij voorbaat worden aangepast aan de citaten in het Nieuwe Testament.

De formule waarover we het hebben bestaat uit het werkwoord בָּרַךְ – ‘zegenen’ met het voorzetsel ב – ‘in, door, met’. Die combinatie komt relatief weinig voor in de Hebreeuwse bijbel voor. De teksten waarnaar meestal wordt gekeken zijn, woordelijk vertaald:

Gen. 12:3b	en worden gezegend in jou alle families van de aardbodem
Gen. 18:18	en worden gezegend in jou alle volkeren van de aarde
Gen. 28:14	en worden gezegend in jou alle familie van de aardbodem, en in jouw zaad
Gen. 22:18	en zegenen zich in jouw zaad alle volkeren van de aarde
Gen. 26:4	en zegenen zich in jouw zaad alle volkeren van de aarde

Hierbij hebben de eerste drie teksten een nif'al-vorm van het werkwoord בָּרַךְ, en de laatste twee een hitpa'el-vorm [*de vertalingen die ik (JD) hier geef zijn om al te veel Hebreeuws te vermijden, en zonder enige pretentie: de vertaling van de nif'al en de hitpa'el staat nog allerminst vast.*]

De uitdrukking lijkt echter een specifieke betekenis te hebben die vooral duidelijk wordt in een zesde tekst, Genesis 48:20:

En hij zegende hen te dien dage en zeide:
Met u zal Israël zegen toewensen door te zeggen:
God make u als Efraïm en als Manasse. (NBG51)

‘Met u zal Israël zegen toewensen’ is dezelfde uitdrukking als in Genesis 12:3b, בָּרַךְ ב, zij het in een andere stamformatie (pi'el) omdat het hier actief gebruikt is. Dit gebruik van een persoonsnaam in een zegenspreuk is ook op andere plaatsen te vinden: met בָּרַךְ bijvoorbeeld in Psalm 72:17 en Jeremia 4:2, en met andere werkwoorden in een tekst als Ruth 4:11 en 12 (‘De Heer geve dat de vrouw die in uw huis komt zal zijn als Rachel en Lea’, enz.). Met vloekteksten werkt het ook, en daarmee zou het aantal voorbeelden nog uit te breiden zijn.

De gedachte dat dit gebruik van בָּרַךְ ook van toepassing zou kunnen zijn in Genesis 12:3 en in de andere teksten uit aartsvaderlijke zegenspreuken in Genesis, is al oud. De vertaling is dan vaak, dat

de volkeren gezegend worden of zich zegenen ‘met (de naam van) Abram’. De oudste vermelding daarvan in een Nederlandse vertaling is te vinden bij J. van der Palm (1825), zij het in een aantekening: ‘men zal van uwen naam een formulier van zegenspreking ontleenen, zeggende: God zegene u als Abraham!’ Maar deze noemt dit een ‘flauwer[e]’ uitdrukking, en kiest voor het meer traditionele ‘in u’. De vertaling van A.S. Onderwijzer uit 1895, met het commentaar van Rasji erbij, laat zien dat deze middeleeuwse Joodse uitlegger al dezelfde gedachte had: ‘men zal zeggen tot zijn zoon: moogt gij zijn als Abraham; en zoo alle *zij worden gezegend met u*, dat in den Bijbel voorkomt; en dit bewijst het: *door u zal Israël zegenen, zeggende: God zal u laten worden als Ephrajim en Menashé* (Genesis 48:20).’

Inmiddels is rond deze tijd ook overgegaan tot een andere vertaling van het werkwoord, niet meer passief ‘gezegend worden’, maar mediaal: ‘zich zegenen’. Van Dorp liet zien hoe zulke wijzigingen vaak gelijk opgingen met groeiende inzichten betreffende het Hebreeuws, zoals te vinden in de steeds verbeterde uitgaven van het Hebreeuwse woordenboek van Wilhelm Gesenius. Zo komen we in de Leidse vertaling uit 1910 tegen: ‘en aan alle geslachten des lands zal zegen toegewenscht worden met uw naam’. Een noot verwijst naar Gesenius’ uitgave van 1905, met daarin als betekenis voor de uitdrukking ‘sich segnen, Segen wünschen mit b^e des Vorbildes Gn 12,3 etc’.

In de twintigste eeuw is het beeld gevarieerd. Er zijn globaal drie opvattingen te ontwaren:

- de passieve, waarbij ‘in u’ wordt gecombineerd met ‘gezegend worden’. Deze vinden we recent bijvoorbeeld nog in de Herziene Statenvertaling.
- door/om u, met een passief of mediaal werkwoord, bijvoorbeeld Willibrord 1995: ‘Om u zullen alle geslachten op aarde zich gezegend noemen’; ook de Naardense Bijbel valt hieronder te rekenen.
- met u, met een breed scala aan werkwoordsvormen, maar steeds zo dat iemand gezegend wordt of zich gezegend weet ‘met [de naam van] Abraham’. In deze categorie bevindt zich het gros van de hedendaagse bijbelvertalingen. Verrassend genoeg treffen we daar de *Verdeutschung* van Buber en de vertaling van de *Societas Hebraica Amstelodamensis* (1999), maar ook de aan het begin genoemde NBV en BGT.

Nu maakt het nog wel wat uit hoe je een ander formuleert; in de derde categorie zijn nog forse verschillen te bespeuren. Evengoed was het een verrassing voor veel aanwezigen dat het opvatten van de uitdrukking בִּרְךְ אֱבְרָהָם als ‘zegenen met de naam van’, en dus Abraham als *voorbeeld*, in principe in brede kring werd erkend, ook onder richtingen die vaak kritisch staan tegenover vrije, dynamisch-equivalente vertalingen zoals de NBV en de BGT.

Van Dorp op zijn beurt liet daarnaast ruimte voor de klassieke opvatting, die in de NBV-vertaling in een voetnoot terecht is gekomen. Daar lezen we: ‘Ook mogelijk is de vertaling: “Door jou zullen alle volken op aarde gezegend worden”.’ Hij stelde dat beide vertalingen gelijkwaardig zijn, en evengoed mogelijk zijn.

Joep Dubbink - context en bijbelse theologie

Ondergetekende mocht optreden als referent en criticus, en dat was gezien het stevige verhaal van Jaap van Dorp niet zo makkelijk. Het is wel duidelijk, dat de opvatting van de uitdrukking בִּרְךְ אֱבְרָהָם zoals die misschien wat expliciet is verwoord in NBV en BGT, goede papieren heeft, en dat je deze vertalingen niet zomaar kunt afdoen met ‘het staat er niet’. De woorden staan er zo niet, maar we vertalen ook geen woorden maar een tekst, en soms is het nodig andere woorden te kiezen om hetzelfde als in de grondtaal te zeggen.

Eerst heb ik benadrukt, dat er gelezen moet worden wat er staat, en niet wat je wilde dat er had gestaan, of wat het beste in je theologie past. Je kunt zo lezen als de NBV expliciet en veel vertalingen impliciet doen: zegen voor de ‘families van de aardbodem’ betekent, Abraham als

voorbeeld: ‘moge je gezegend zijn zoals hij’. Je *kunt* zo lezen, maar moet je ook per se zo lezen? Kom je dan niet op een ander punt tekort?

In het boek Genesis is een theologische lijn aanwezig, waarbij het vanaf hoofdstuk 12 (eigenlijk 11:27) draait om de ‘uitverkorene’, liever de geroepene of de gezegende, te midden van de anderen. Iemand noemde in de discussie terecht Frans Breukelman sr. met zijn kernachtige uitdrukking ‘de gezegende te midden van zijn broeders’, en dat is ongeveer wat bedoeld lijkt. Vanaf het begin wordt duidelijk gemaakt, dat die anderen niet *buiten* de zegen van de Eeuwige staan, maar daar op een of andere manier in delen. Is dat delen nu alleen verbaal, een woord, een wens, of is dat ook feitelijk, gebeurt daarbij iets? Een paar argumenten om die zegen voor de ‘niet-uitverkorenen’ zwaarder te laten wegen dan alleen woorden.

- De context. Van Dorp had al aangegeven dat in Genesis 12 in de verzen 2, 3a en 3b een opbouw zit van concentrische cirkels:
  - vs. 2: in vier korte zinnen de zegen voor Abram zelf, met twee keer ‘zegen’
  - vs. 3a: zegen dan wel vloek voor diegenen met wie Abram omgaat: zegen voor wie hem zegent, maar vervloeking voor wie hem zelfs maar verwenst.
  - vs. 3b trekt de kring nog wijder, naar de grenzen van de aarde.Nu is de vraag of de zegen in vs. 3b alleen maar een zegenwens kan zijn, waarmee je jezelf zegent in Abram’s naam, als die zegen in het voorgaande anderhalve vers toch feitelijk en werkzaam opgevat lijkt te moeten worden.
- We vinden in de aartsvaderverhalen, afgezien van Genesis 48:20 nooit, dat iemand zich zegent of als gezegend beschouwt *met de naam van Abraham*, of *zo gezegend als Abraham* (of een andere aartsvader). We zien wel geregeld dat de aartsvaders om zich heen een sfeer van voorspoed oproepen. In het huis van Abimelech (20:17-18) is de vruchtbaarheid geblokkeerd en wordt die opgeheven door Abrahams voorbede. Maar denk ook aan Jakob bij Laban, aan Jozef in Egypte. Daarbij kun je concluderen: er gebeurt iets, die zegen is werkzaam. Van een zo centrale tekst (daar zijn we het over eens) als Gen. 12:1-3 mag je verwachten dat die als vlag de lading dekt.
- Een sterk voorbeeld vind ik de voorbede van Abraham voor Sodom. Genesis 18:18 is een van de teksten waar de Heer dezelfde uitdrukking gebruikt als in 12:3 (alleen met גוים, volkeren, in plaats van families), om vervolgens Abraham uit te nodigen tot opkomen voor Sodom, een van die volkeren om hem heen. Dat kun je alleen maar begrijpen, als het de bedoeling is dat Abrahams persoon zegen betekent voor de volkeren, en hij dus aan zijn stand verplicht is tot het bekende marchanderen om Sodom te redden. Maar die redenatie werkt niet goed met alleen ‘wensen dat je even gezegend was als Abraham’.
- Zegen kan dan bijna verstaan worden op magische wijze – denk aan de zegen van Isaak voor Jakob, die niet herroepen kan worden of herhaald voor Esau, die werkt gewoon. Dat is niet een manier van spreken die ons makkelijk afgaat. Zou het kunnen zijn, dat de NBV en de BGT en die hele lijn van vertalen (ook) uitingen zijn van secularisatie, en wel op deze manier: we kunnen ons het ‘mechanisme’ van de zegen niet meer goed voorstellen, we kunnen niet aannemen dat er een ‘zegenverwekkende sfeer’ om de gezegende heen hangt, en het model van ‘je zegenen met de naam van’ heeft als voordeel dat je het kunt begrijpen.

Nogmaals, ten overvloede: ik betoogde niet dat die laatste vertaling niet kan, of geen goede papieren zou hebben. Wel, dat daarmee de betekenis van de vijf Hebreeuwse woorden in Genesis 12:3b nog niet geheel gevat was, en een geheim bevatte dat groter was dan die *straightforward* vertaling als zegenwens.

Discussie

In de discussie na de lunch werd duidelijk, dat velen ondanks de uitleg moeite bleven houden met de expliciete manier waarop de NBV de zegen vastpint op één uitleg. Zij opteerden voor een meer open vertaling, die de meerduidigheid die Van Dorp ook erkende, vasthoudt.

Belangstelling was er voor de vraag, wat het betekent wat Van Dorp en passant meldde: dat in recent onderzoek de nif'al van בָּרַךְ alleen nog een passieve betekenis geeft, ‘gezegend worden’.

Heeft zoiets zijn weerslag op de recente vertalingen, die voor beide stamformaties uitgaan van een mediale betekenis? De tijd ontbrak om uitvoeriger in te gaan op de verschillen tussen de drie teksten met nif'al en de twee met hitpa'el, en of die ondanks de verder zo sterk op elkaar lijkende formulering iets anders betekenen. De meeste vertalingen vertalen beide vormen gelijk, maar recent onderzoek wil misschien toch een verschil maken.

Naast lexicon en grammatica spelen natuurlijk ook praktische vragen, zoals die naar de doelgroep: voor een groep ingewijden, bekend met de Tale Kanaäns, vertaal je anders dan voor mensen die het bijbelverhaal voor het eerst horen. Voor die laatste groep is een al te meerduidige, open vertaling wellicht niet zo'n goed idee. Niettemin vermoed ik dat, wanneer we gestemd hadden, een ruime meerderheid gekozen zou hebben voor minstens het herstel van de 'voetnoot-versie' van de NBV in de hoofdtekst, en eventueel het aanbieden van de vertaling die nu in de hoofdtekst staat in een noot. Maar stemmen had weinig zin, want wij gingen daar niet over; al bevestigde Jaap van Dorp dat het Bijbelgenootschap goed luistert naar alle reacties, opvattingen en argumenten. Helaas kon hij ons geen inzicht geven in wat de herziening van de NBV concreet gaat betekenen voor deze passage. Wij wachten in spanning af! En gingen verrijkt, om niet te zeggen gezegend, huiswaarts.

Joep Dubbink, bijz. hoogl. bijbelse theologie Dirk Monshouwerstichting, VU.

Voor verdere studie:

- Benjamin J. Noonan, 'Abraham, Blessing, and the Nations: a Reexamination of the Niphal and Hitpael of בָּרַךְ in the Patriarchal Narratives', *Hebrew Studies* 51 (2010), 73-93.
- Keith N. Grüneberg, *Abraham, Blessing and the Nations. A Philological and Exegetical Study of Genesis 12:3 in its Narrative Context* (BZAW 332), Berlin (De Gruyter) 2003.